HENRIETA MITREA ȘERBAN

LIMBAJUL POLITIC ÎN DEMOCRAȚIE

București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2006, 133 p.

DISCURS POLITIC–IERARHIE–PUTERE

RUXANDRA LUCA

Cartea Henrietei Șerban, apărută la Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, în 2006, propune o analiză pertinentă a limbajului și a discursului politic în democrație. În contextul editorial actual, apariția unei asemenea cărți este un gest natural și necesar, făcând posibilă difuzia unor detalii, idei, informații, nuanțe totodată utile și interesante. Lucrarea abordează raportul dintre limbaj și discurs, fără să se piardă în detalii lingvistice, selectând mereu ceea ce este relevant pentru domeniul activității politice. Cartea ne face să ne îndreptăm atenția asupra funcției și puterii limbajului și a discursului politic, să interogăm rolul său în articularea și în menținerea ierarhiei social-politice. Aceste interogații provocatoare sunt anunțate încă de la bun început prin metafora desenului de pe prima copertă a cărții: ni se înfățișează un munte, o piramidă formată din oameni care se ordonează ierarhic prin intermediul vorbirii care îi leagă, dar îi și separă unii de ceilalți. Puterea limbajului politic este asemănată mișcărilor de încrețire ale scoarței terestre. Plecând de la această imagine, fiecare dintre noi are posibilitatea de a-și pune întrebări și de a căuta răspunsuri privind complexa ecuație individ-limbaj — discurs politic-ierarhie-putere. Cu alte cuvinte, această

Rev. Șt. Pol. Rel. Int., **IV**, *1*, p. 85–89, București, 2007.

lucrare, extrem de condensată, constituie o invitație la reflexie și o bază solidă pentru acest exercițiu.

Structura lucrării este logică și complexă. Deși „Nota autoarei" anunță aspectele de interes ale lucrării punctate cu un tempo jurnalistic, eseist, capitolele acoperă tematici de specialitate, cu o ținută academică. Primul capitol tratează „Limbajul politic ca tipologie și manifestare politică", pornind de la „Tipuri de limbaj politic" și continuând cu „Verbalizarea și manifestarea politică", cu un accent special pe idei dezvoltate în opera lui H.D. Lasswell. Capitolul următor, miezul lucrării, analizează raportul dintre limbaj și discurs politic în democrație, din perspectiva deschisă de relația postmodernă dintre comunicare și putere. Ilustrările discursive ale relației postmoderne dintre comunicare și putere — discursul liberal, neoliberal, al globalizării, publicitar, pedagogic, ecologic și feminist — nuanțează în profunzime acest raport. În fine, ultimul capitol al lucrării, intitulat „Limbajul politic și presa democratică", abordează „Limbajul politic în presa democratică" și „Grupuri țintă în comunicarea democratică". Animat de analiză și de fluxul ideilor, cititorul ar putea simți curiozitate cu privire la un capitol special dedicat limbajului și discursului politic electoral, care să dezvolte ideile tratate în secțiunile „Tipuri de limbaj politic" și „Grupuri țintă în comunicarea democratică".

Anexa lucrării, „Actualitatea disputei Maiorescu-Lovinescu. O analiză calitativă a presei scrise", este cu adevărat o inedită actualizare și totodată o tentativă de valorificare și „universalizare" a tezaurului ideatic clasic românesc, în acest domeniu interdisciplinar și cu mize atât de mari reprezentat de comunicarea politică. Postscriptumul, „The focus on language and discourse in democracy" oferă o perspectivă fugară asupra ideilor și interrelaționării acestora în carte.

Lucrarea poate fi înșelătoare: dimensiunile reduse, ilustrația naiv-sofisticată a copertei, logica firească a structurării poate da impresia unei lucrări introductive. Dimpotrivă, pe măsură ce lectura avansează, cititorul poate constata că se „luptă" cu nuanțe din ce în ce mai fine, că i se solicită din plin bagajul de cunoștințe deja acumulat în domeniul interdisciplinar al comunicării politice, dar și că i se propun perspective de analiză inedite, precum și soluții de ordonare și de „apropiere" de o literatură dificilă.

În *Postfața* cărții, Dumitru Borțun propune cititorilor o decodificare a ecuației complexe prezentată mai sus: în mod mai mult sau mai puțin conștient, indivizii se așteaptă de la limbajul politic să (le) decripteze lumea prin intermediul propriilor lor prejudecăți, clișee, stereotipuri, idei preconcepute și se așteaptă mai ales să exprime lumea în conformitate cu clișeeele dominante în grupul lor socio-cultural (Chombart de Lauwe). Indivizii ajung să considere anumite clișee verbale, luate de-a gata din mediul lor social cultural și politic, drept produse proprii, în conformitate cu mecanismele pseudo-gândirii (Erich Fromm). Dacă am aplica acest mecanism al pseudo-gândirii societății românești post-decembriste, arată D. Borțun, am realiza încadrarea democrației într-o paradigmă culturală incompatibilă cu rațiunea, care ar transforma-o în religie. De asemenea, Borțun reușește să scoată în evidență cu claritate faptul că lucrarea Henrietei Șerban se regăsește printre operele de specialitate care susțin că trebuie să „laici-

zăm“ democrația, că trebuie să refuzăm ideologizarea democrației, deoarece un astfel de proces de ideologizare nu este decât un proces camuflat de falsificare a conștiinței.

Cartea nuanțează sintagma „limbaj democratic“, care nu este numai un punct de referință, un referențial sau un model care își are limitele și simplificările inerente oricărui model teoretic adoptat. În calitatea sa de punct de referință, noțiunea este extrem de importantă pentru a descrie și a explica modul în care s-a dezvoltat limbajul, cum este acesta utilizat și abuzat de discursul democratic. Realitatea comunicării politice este un amestec complicat de discursuri de propagandă, care, în modalități diverse, se susțin și se completează unele pe altele, atunci când nu se subminează reciproc. După cum se argumentează în carte, discursurile au întotdeauna o dimensiune propagandistică detectabilă și se confruntă în competiția pentru „titlul“ de vehicul al puterii în regimul democratic, în acest sens situându-se într-o continuă „stare electorală“.

Lucrarea celebrează această pluralitate a discursurilor politice drept caracteristica fundamentală a democrației; aceasta dovedește și încurajează existența unei sfere publice ca spațiu al dezbaterilor raționale (J. Habermas), ca arenă civilizată destinată polemicilor necesare (Olivier Reboul), ori ca piață liberă a ideilor (Brian Winston).

Henrieta Șerban atenționează că specificitatea limbajului democratic poate fi definit analizând relațiile dintre diferitele tipuri de discurs politic care se manifestă în democrație, ca relație între acestea și scopurile sistemului democratic: menținerea sa, conservarea metodei democratice de guvernare, prin adaptarea sa consecventă și eficientă la solicitările diferitelor contexte politice naționale și internaționale. Relațiile dintre diversitatea impresionantă de discursuri politice acceptate în cadrul sistemului democratic, pe de o parte, și scopul său final, pe de altă parte, devin mai clare dacă menționăm aspectele legate de rolul pe care acestea îl joacă în promovarea adeziunii oamenilor la valori și sisteme de valori aprobate, validate de sistemul puterii democratice (David Easton), sau cele care sunt utile în sprijinirea legitimității elitei guvernante (Almond și Coleman). Puterea și poporul împărtășesc în democrație, într-o măsură semnificativă, un sistem comun de valori care are un caracter democratic și care determină în ce măsură relația dintre cei care guvernează și cei care sunt guvernați reușește să mențină un profil democratic.

Cartea subliniază faptul că discursul democratic este simplu, deschis dezbaterilor diverse, dar și adecvat spectacolului ca proces amplu și pasibil de fenomene secundare, dar în același timp este mai puțin violent decât discursul totalitar sau dictatorial. Cu toate acestea, în pofida unui puternic contrast cu practica discursivă totalitară, dimensiunea sa logică și argumentativă este de asemenea supusă ideologizării, așa cum se întâmplă cu toate discursurile.

În democrație, *le discours* care este dominant, este tocmai cel privitor la drepturile omului, cel legat de progresul tehnologic și social, acestea de pe urmă putând prezenta și unele accente egalitariste. Totuși, marea varietate de discursuri tolerate în democrație, arată autoarea, nu trebuie percepută ca o orchestrație în deplină armonie, de unde perspectiva valorificării, chiar celebrării într-o anumită

măsură, a democrației metaforizată ca zgomot, de fapt cea mai bună muzică politică în postmodernitatea prezentă în contemporaneitate.

Este dificil de captat în numai câteva cuvinte bogăția de sens și complexitatea mesajelor transmise de cartea Henrietei Șerban. În concluzie, cartea este o lucrare de consultat, un instrument valoros, dată fiind baza bibliografică, serioasa documentare științifică, finețea analizei pe care autoarea ni le pune la dispoziție, un ghid în privința reflexiei asupra puterii limbajului și discursului politic într-un regim democratic.

LIMBAJ ȘI DISCURS POLITIC

RODICA IAMANDI

Fiindcă „zilnic ne scăldăm în limbaj politic“ și fiindcă limbajul politic îndoctrinează, manipulează, influențează, distrează sau informează... poate plictisi sau exaspera“, Henrieta Anișoara Șerban îi consacră volumul cu titlul *Limbajul politic în democrație*.

Cartea este structurată în trei mari capitole: Capitolul 1 — *Limbajul politic ca politologie și manifestare politică*; Capitolul 2 — *De la limbaj la discursuri politice în democrație*; Capitolul 3 — *Limbajul politic și presa democratică*; o *Anexă* despre *Actualitatea disputei Maiorescu–Lovinescu*; o analiză a presei scrise și o *Postfață* intitulată *„Laicizarea“ democrației din perspectiva limbajului politic*, semnată de Dumitru Borțun.

După ce operează distincția dintre limbaj și discurs („limbajul este *langue*, în timp ce discursul este *parole*“ (p. 8)), autoarea consacră un spațiu important identificării tipurilor de limbaj politic. O primă clasificare se referă la limbajul ideologic, cel propagandistic și cel de îndoctrinare. În funcție de regimul politic în care funcționează, limbajele politice pot fi totalitare sau democratice. Alte categorii propuse sunt limbajul politic direct și limbajul politic mediat. Aceste tipologii sunt în același timp un pretext și un fundament pentru realizarea unor analize extrem de fine asupra limbajului naționalist ori asupra limbajului nazist, fascist și asupra limbii de lemn. Extrem de competentă ni se pare și prezentarea limbajului politic mediat, care evidențiază importanța rolului directorilor de presă, editorilor și reporterilor proeminenți în direcționarea sensului fluxului de știri (aceștia fiind numiți „paznici ai porților de comunicare“ — „gatekeepers“), descrierea fenomenului „horse race journalism“, fiind sublinierea opiniei potrivit căreia caracteristicile tehnice ale mijlocului de informare influențează receptarea limbajului (McSuhan declarase că „mass-media e mesajul“).

Fiindcă deși „nu toți marii specialiști îl citează, marea lor majoritate îi continuă ideile sau se raportează la acestea“ (p. 23), Henrieta Anișoara Șerban Mitrea îi acordă un loc cu totul special lui Harold Dwight Lasswell, pe care-l

consideră unul dintre pionierii investigării relației dintre putere și manifestările publice ale puterii politice (p. 19). Astfel, marele sociolog și politolog american este readus în actualitate prin reamintirea tezelor sale asupra puterii și asupra limbajului politic; în același timp, observăm cum fundamentele gândirii acestuia se regăsesc în armătura teoretică a analizelor proprii ale autoarei.

Capitolul al doilea, *De la limbaj la discursuri politice în democrație*, cuprinde două secțiuni: prima, consacrată relației dintre limbaj și discurs politic în contextul relației postmoderne dintre comunicare și putere, și cea de-a doua, cuprinzând ilustrări discursive ale relației postmoderne dintre comunicare și putere: discursul liberal, neoliberal, al globalizării, publicitar, pedagogic, ecologic și feminist.

Dacă în deschiderea cărții autoarea echivala limbajul cu „zestrea noastră semantică și normativă", mai mult sau mai puțin stăpânită într-un mod competent din punctul de vedere al comunicării (și aici și al socializării) — vocabular, semantică, gramatică, norme și discursul cu „modul de utilizare a limbajului în viața de zi cu zi, cel care ne poate (tră)da radiografia noastră identitară din punct de vedere politic (dar și psihic, social și cultural") (p. 8) acum se adaugă un plus de nuanțe: „Înțeleg prin «discurs», ca și E. Laclau și C. Mouffle, un întreg structurat, ca rezultat al articulării de relații între elementele implicate în comunicare, astfel încât identitatea lor să fie modificată în urma acestei practici de articulare sau sub incidența transformării. Articularea elementelor discursive este responsabilă pentru identitatea elementelor constitutive ale comunicării, este extrem de dinamică, fixată totuși prin niște *points de capiton*" (p. 26).

Acest gen de expunere, de precizare riguroasă a termenilor (precum cel de „discurs liberal") va constitui introducerea pentru ilustrarea relației postmoderne dintre comunicare și putere.

Aplicațiile asupra discursurilor liberal, neoliberal, al globalizării, publicitar, pedagogic, ecologic și feminist vor dovedi cititorului ușurința cu care autoarea poate iniția analize în sfere extrem de diverse, păstrând constant aceeași poziție competentă și dovedind curaj în abordarea de probleme ce suscită controverse.

Capitolul al treilea, *Limbajul politic și presa democratică*, este un studiu ce-și propune să răspundă la întrebări precum: Cât de strânsă este legătura limbajului politic jurnalistic cu realitatea? Care este relația dintre limbajul de presă, realizarea consensului și obținerea obedienței cetățeanului? Din punct de vedere metodologic, autoarea mărturisește că a combinat „modelările teoretice procesuale cu cele semiotice într-o analiză axată pe dimensiunea simbolisticii politice în comunicarea de masă" (p. 73).

Interesante ni se par interpelările autoarei asupra teoriilor lui Noam Chomsky, Gianni Vattimo, Murray Edelman, Gilles Lipovestsky, George Gerbur, Jean Baudrillard pretextate de tema obiectivității mass-media.

Expunerea despre grupurile țintă în comunicarea democratică este exemplară pentru stilul și genul de analiză practicate de autoare și încheie „rotund" întregul demers.

Citându-l pe autorul *Postfeței*, „cartea Henrietei Șerban este o pledoarie pentru emanciparea autentică a limbajului politic și, prin consecință, a conștiinței politice a cetățeanului din România de azi" (p. 121).